

KIS-700 – Prederiadennoù ar razarc'h

(GE da YBAN – 27 11 00)

Ar pennad emañ Gwenael MAZE o paouez embann war *Aber*¹ a denn an evezh en-dro war ar frazenn skrivet gant Roparz HEMON e 1950 : “*eus 1940 da 1944, e tremenas un avel a frankiz war Vreizh*”. Aes eo tresañ ar bevennoù o doa ar “frankiz” hag ar “Vreizh”-se. Kurzhet oa bed Roparz HEMON da amgant al labour a rene gant e geneiled. Va frepoz n'eo ket e varn evit e gondaoniñ pe e veuliñ, tud a-walc'h zo evit se, met desellout savlec'h an den o krouiñ. En un degouezh heñvel ez emgavas CEZANNE : e-pad Brezel 1870 ez eas da guzhat en Estaque evit livañ, tra m' edo an archerion o furchal war e lerc'h. E-keñver an divezouriezh keodedel (“*l'éthique citoyenne*” a glevfed hiziv), e oa kondaonadus hevelep tec'hadenn. N'eus roud ebet eus ur c'hantreizhañ en defe graet CEZANNE anezhi. Lakaomp en defe graet, war betra en defe gallet azezañ e arguzennoù ? Pouezusoc'h oa e ober livour eget un ober milour ? Aes e vije bet d'an divezouriezh respont : ken pouezus all e vez an ober baraeer, an ober mezeg, h.a. — pouezusoc'h zoken d' ar geoded, rak tremen a reer ervat hep livourion, met ne dremener ket hep baraeerion, hep mezeion... Hiziv, evit ar re a zo hontreadoù CEZANNE lodek e bon o buhez edo ar gwir gantañ, daoust ma ra diouer dezho ivez an arguzennoù da gantreizhañ e dec'hadenn. Int da nebeutañ o deus peadra da harpañ o meno. Eñ, en eneb, n'en doa netra, lakaet er-maez an angerzh disol ha mut en luske da livañ, disol pa na oa poell ebet d'ober seiz warni, mut dre ma ne zeufe hi da gomz nemet pa zifourkfe e taolennoù (mar grafe). Lavaromp ouzhpenn edo pep tra ouzh he dislavarout : e familh he gouzañve dre vadelezh, al livourion all hag e vignon a-vihanik, ZOLA, a embanne e oa al livouriezh un hent gaou evit CEZANNE. Eñ koulskoude a zalc'he da vont. Ne arzaele ket an divezouriezh na pennaenn ebet eus ar gevredigezh ma veve — ur bourc'hiz bihan a broviñs e oa, katolig mat, enepdrefuzour e voe (savlec'hiad heverk pa anavezet roll ZOLA en afer). A urzh all oa he livouriezh. Kredet 'm eus kevenebañ hevelep allded dre an daouadoù : a-zremm / a-zerc'h, soliadal / nidiadel,

¹ Gwenael MAZE, “Un den dieub, Roparz Hemon hag ar Stad”, *Aber*, niv. 2, Diskar amzer 2000, pp. 66-96.

niñv / nit, arren / hontren, h.a. An div urzh, ma n' int ket estren an eil d' eben, ac'hoel a vez o vont diouzh kemeziou kevarall.

Bezef pe vezef, an nit zo andienadus evel andiorzhadus, andifennadus evel ankantreizhadus, buhezef evel un angerzh disol ha mut. D' ar muiañ, e c'haller goulakaat goude taol e teu anezhañ an ober-mañ-ober, hogen hep kerzañ nepred arguzenn skarus ebef, bepred o vont dre an emsiv (dre arguzenn an andisplegadusted).

Alese ar sell a daolan war Roparz HEMON — n' eo ket nevez : e kentskrid embannadur gallek *Mari Vorgan* en en dispaken¹. Daou lankad zo en e vuhez : al lankad ma emroe d' an eskoriñ, al lankad ma emroe da zedelvout an eskoradoù. Bezañ andiorzhadus hag ankantreizhadus zo evit an nit bezañ anvarnadus. Evel just, ar barzh ne c'hell ket emvennout bezañ mouezh pur an nit (soliadel 100 % eo e oberoù, an nit oc'h erzerc'hañ enno muioc'h e rezh amforzhioù ha goulloved eget e rezh lavarezhoù dien). Hogen, e kement ma emro da angerzh disol ha mut an nit, e chom ar barzh dieub e-keñver emzalc'h ar gevredigezh dirak e oberoù. Adalek ma tiviz plediñ gant remzad e oberoù er gevredigezh, ma emro da zialusk an niñv, ez a tre en ur gemez all, ez arc'h ur perzh oberiat er gevredadelezh ha dre se er politikerezh. “O riklañ muioc'h-mui a-ziw ar dachenn lennegel war an dachenn

¹ “En quoi donc le poète devrait-il se justifier, « demander pardon » ? Il passe au-delà de la réalité, et surtout au-delà du plaisir. Il est le néantiseur, la désexistence même. Il se dépouille de son œuvre comme il a repoussé ce qui en tenait la place. Pour le public, son œuvre est une traînée d'indices : quelque chose s'est passé, qui remplit d'effroi — la dernière rencontre qui soit avec le sacré (de même racine que *sacré*, le breton *hakr* a gardé le sens « impur, horrible » — viennent les boueux : les gens de culture, ramasser le tout pour engraisser le patrimoine). Pour le poète la tentation est de laisser la désexistence au profit de la gestion du bien porté à l'existence par la poésie. Vers 1930, le choix de Roparz Hemon paraît définitif : il ne dépouillera pas son œuvre, il y restera. Il s'établit dans la préservation, l'illustration et la propagation de la langue qu'il a mise en place. Le produit social dont il a été l'émergence, au lieu de lui tourner le dos, en poète, il veut le suivre dans ses vicissitudes, en diriger lui-même le destin. Il s'enfonce dans une guerre de tranchées socioculturelle dont les objectifs — mettre sur pied un enseignement et des éditions populaires — s'accordent avec le projet, mais rompent avec le radicalisme, le souffle universel des premières années. On se met à calculer l'action d'après les réalités, statistiques en main, on se retire en deçà de la ligne avancée du plaisir. On se sacrifie. Le néantiseur devient « étantiseur », dorénavant il sera tout au plus poète au sens littéraire” (in Roparz HEMON, *La Marie-Morgane*, traduit du breton par Goulven PENNAOD et Alain LE BERRE, Les Presses d'aujourd'hui, 1981, p. 20 de l'introduction par Guy ÉTIENNE).

gevredigezhel¹, ez intende Roparz HEMON da gentañ holl “deskiñ d' ar bobl lenn he yezh², pezh a oa un ober politikel. Mennet oa da gemer ur c'hornig eus ar gevredadelezh ha da hadañ ennañ e eskoradoù kent. E ober a reas avat hep derc'hel kont eus kemez an urzh nevez ma tegouezhe, gwazh, o tegas gantañ plegoù a oa dezho kemez an urzh a guitae. En o zouez an emgreizañ war ar brezhoneg, kantrat evit ur barzh e kement ma trehont ar yezh, anster evit ar gevredigezh ; ha dreist-holl pennaenn an angouzout, arvez an nit, o kantañ, o vac'hañ ar barzh er poentoù eskoriñ tra ma ampleg ar politikerezh ur sell amgevredus war vloc'helezh argrafoù ar gevredigezh. Hogen ar sell a daole war ar gevredigezh, pell a vezañ disoc'h un imbours'h louerek, oa plakadur istor broadelezhioù bihan an 19^t kantved — erged anveziadek na gejas nepred gant ar gevredigezh veziat. Ar rouedadoù munut a amparas evit skignañ ar yezh a chomas arlezat pa na vezent ket distalet gant ar boblañs. Stroll bihan an Emsav a dizhas trebadout, da gentañ bennozh da varzhed a bourchase dezhañ boued diles, d' an eil dre berzh un angerzh soliet war gevier daelerezhel o treiñ tamm ha tamm e gevier bac'h : “Breizh”, “ar bobl vretan”, “ar brezhoneg yezh ar vro” o kemer ar furn : “an emsaverion ar wir Vreizhiz”. Dedroadur heañ a ro da gompren penaos e c'hallas Roparz HEMON skrivañ : “*eus 1940 da 1944, e tremenas un avel a frankiz war Vreizh : pep gwir Vreizhad a c'hellas labourat hogos didregas, hag e vleunias buhez ar spered*”. Breizh oa koazhet da stroll bihan an emsaverion hag eilpennet edo an traoù : e 1925 e oant “estrenion en o bro”, e 1940 e teuent int d' ar wir vroiz hag ar re na savent ket a-du ganto, eleze hogos an holl re a avent pobl Vreizh nebeut a-raok c'hoazh, eo a oa an estrenion.

Da verkañ eo e reas ESB an hent gin da hini an eil Emsav : da gentañ kas betek penn an haeradenn e oa eus an Emsav ar poent loc'hañ diles ha fest evit krouidigezh ur vro, d' an eil mont d' ar gaou daelerezhel a rae eus ar saviad kenderc'hañ emsavel ur saviad nidiadel, d' an trede diren ar gaou ha dispenn ar saviad kenderc'hañ emsavel (hag ESB war un dro). Lavaret diwar vont, kement-mañ ne vir ket ouzh broustennoù all an Emsav, UDB e-barzh, a assammañ ideologiezh ar “bobl vretan”, h.a. Ar re o deus kendalc'het da labourat hervez an erv barzhel boulc'het gant Roparz HEMON n' o deus mui nemet o oberoù da ziskouez, noazh a bep ideologiezh : mar respontont d'un iziunad er gevredigezh e teuy an dud d' ar pezh ez int en o beziad ha n' eo ket d' ur boued tezet gant ur gorial hag un dial anveziadek.

¹ “Gwalarn 1930”, *Gwalarn*, niv. 20, Goañv 1929, p. 3, pennad adkemeret en *Eur Breizad oc'h adkavout Breiz*, 1931, p. 260. En arroud meneget e heuliomp doare skrivañ eil embannadur al levr dindan evezh an aozer (Al Liamm, 1972), erlec'hiadur “riklañ” ouzh “riskla” pergen.

² Id., *ibid.*, a-getep p. 6 ha p. 265.

CEZANNE ne vennas nepred riklañ eus tachenn al livouriezh d'an dachenn gevredigezhel. Frouezh e angerzh disol ha mut, ul livouriezh komzus, kemezus, a yeas da sol treuzfurmadurioù don er speredoù hag en arzoù. Roparz HEMON a lez war e lerc'h, da frouezh e angerzh disol ha mut, un egin a sevenadur na ra nemet deraouiñ komz ha kemeziñ ; roudoù ar rikladur — an diruzadur — a reas “war an dachenn gevredigezhel” zo bet skubet pell 'zo gant avel an amzer. Ken euver eo e gehelañ pe e gondaoniñ evit ar c'homzoù disasun a roas dezhañ ar rikladur an dro da embann ha ma ve meuliñ pe gareziñ CEZANNE evit bezañ bet dizertour hag enepdrefuzour.

(GE da MT – 29 11 00)

Soñjal a ran e ve buhezskrid Roparz HEMON da embann e galleg. An hini en skrivfe a ve dieub a bep ideologiezh, ken broadelour gall, ken broadelour brezhon : ar pezh a embanner er mare-mañ diwar e benn zo pe damalloù droukrañsus pe istor santel (pe ur meskad pilpous eus an daou evel e film Soazig DANIELLOU).

(MT da GE – 05 12 00)

Eveldout e soñj din e vije mat diskuliañ gwelloc'h d'ar c'hallegerien piv eo bet Roparz HEMON. Ha zoken treiñ e galleg lod eus e destennoù (evel re *Ur Breizhad oc'h adkavout Breizh*). [...] Prederiañ war ster e vuhez gant an dud a zo bet e darempred gantañ, sed marteze un dra a c'hellfen ober. [...] E peseurt doare az peus kavet “pilpous” film Soazig DANIELLOU ? Adsellet em eus outañ goude bezañ lennet da lizher, ha plijet on bet adarre evel ar wech kentañ.

Adkavet am eus yezh va fobl un tammig re ziwezhat (da dregont vloaz tremenet). [...] Dispartiañ a ran un tammig diouzhoc'h (ha diouzh testennoù zo gant Roparz HEMON ma n'eo ket gant an holl) war “baourentez” yezh ar bobl. An dra-se am boa skrivet dit dija goude ma oan deuet d'az kweladenniñ. Kejet em eus pemp pe c'hwech gwech em buhez a fiñvskeudennour gant tud kozh kenañ (ouzhpenn 80 vloaz), kouerien anezho, a gomze ur brezhoneg brav spontus, a-live gant ar yezh a vez kavet er *Barzhaz Breizh* pe e levrioù Jules GROS. Soñjal a ran a-wechoù n'ho peus ket bet marteze ar chañs da anavezout seurt tud, na te na Roparz HEMON na Goulven PENNAOD ! Mat kenan (ha ret evit da-zont ar yezh) e kavan labourioù *PREDER* evit krouiñ gerioù nevez. Ha muzuliañ a ran ar ramzel a labour a zo bet, a zo hag a vo ret evit kas ar studioù-se da benn. Met a-wechoù e kav din eo ispilhet ar gerioù kelt-se war ur frazennadur... latin pe etrevroadel. Ur frazennadur “lojik”, met lojik nemetken,

d.l.e. “paour” ivez d'e dro. Aon am eus e vije kollet ijin gwirion ar yezh, he doare disheñvel da soñjal, da welout ha da rannañ ar bed. An ijin-se a zo da gerc'hat da gentañ e stumm ar frazenn, a gav din.

(GE da MT – 08 12 00)

Evel ma lakaez da verzhout, emañ pell hon bedouriezhoù an eil diouzh eben. “Va fobl” din me, hini Sant-Karreug va bro c'henidik, a 'm eus troet kein d' he yezh pell 'zo (evel m' he deus hi graet ivez) evit deskiñ galleg (a gendalc'han da zeskiñ bepred) ha dreist-holl evit ober yezh va buhez eus ar brezhoneg (a gendalc'han da zeskiñ ivez). Diouzh va zu e 'm eus klevet, war vaezioù Penteür, kozhiaded a gomze ur romaneg na lavarin ket e oa “brav spontus”, met sonus hag eztaolus kaer. Pa oan bugel, a-raok mont da 'm c'hambr, ez aen e-barzh gwele va zad kozh da selaou kontadennoù (n'ouzon pet dek gwech e 'm eus klevet pep hini). Eus kement-se moarvat ez eus chomet un dra bennak ennon a ya da zanvez kuzh ha mut e-barzh va skridoù ken gallek, ken brezhonek. Ar bredelfennerezh marteze a lakfe war wel al levezon vras o deus bet warnon va zad kozh ha tud “va fobl”. Un dra zo sur avat : o buhez o deus graet el lec'h hag en amzer ma oant, va buhez a ran el lec'h hag en amzer ma 'z on.

Roparz HEMON, etre 1925 ha 1930, en deus *krouet* un egin a gevredigezh vrezhonek. Goude 1930 eo fellet dezhañ ober d' an egin-se dispakañ diouzhtu. Aet eo, evel ma lavaras neuze, “war an dachenn gevredigezhel”. Re abred oa. Hiroc'h amzer a c'houlenne an egin da nodiñ. Bremañ hepken emañ o kreskiñ hag oc'h emastenn er gevredigezh.

Ar brezhoneg stabilaet e ziazezoù gant Roparz HEMON eo ar yezh a vez kelennet hiziv hag arveret er vuhez foran. O kas pelloc'h an erv ez eus tud a labour da zegas ar brezhoneg war an holl dalbennoù. Evit gallout

komz eus Roparz HEMON e ranker da gentañ tresañ an ahel o vont eus an egin en deus krouet betek an talbennoù ma labouromp etrezek dremmwel ur gevredigezh vrezhonek. Te gomz eus “lojik”. Tud “lojik” zo, ar re a bleustr da dreuzfurmiñ ar poblañsoù endalc'het gant harzoù Frañs en ur gevredigezh c'hallek unvan. Ar re-se end-eeun zo o paouez merzhout an dañjer gwirion a zo gant dispakadur an egin a hadas Roparz HEMON er bloavezhioù ugent. Alese ar stourmad feuls a gasont evit divrudañ Roparz HEMON. Ur brezel zo o ren. N'eo ket dre an armoù — bei eo taolioù an ARB. N'eo ket dre ar politikerezh kennebeut, na pa eilpennfed aforism CLAUSEWITZ en “Ar politikerezh zo ar brezel dre hentoù all” — an argadoù war an dachenn bolitikel a sko hebiou : “la politique du Conseil général est d'endiguer la

déferlante du tout-breton” zo bet respontet (dre gomz) da *Preder* warlene gant an amaezhiad karget eus ar C'hultur e Kuzul Meur 29 ; daoust da se en deus *Preder* sevenet e raklun ken e 1999, ken e 2000. Ar brezel o ren zo ur brezel dre ar spered : pa vez gounezet ar brezel dre ar spered e vez yac'haet ar brezel politikel da heul, ha hepkoret ar brezel dre an armoù. Ne ran amañ nemet adlavarout en hon prezeg a hiziv pezh a lavare Roparz HEMON e 1927 endeo (adlenn, mar plij : “« Gwalarn » e Breiz” in *Eur Breizad oc'h adkavout Breiz*).

Tri devezh 'zo he deus Soazig DANIELLOU pellgomzet ouzhin evit ma kemerfen perzh en eil film a venn ober war Roparz HEMON. He film kentañ zo ur rastellad flabach ma klever pep tra ha netra, adalek kehelerezh o Santig gwenn ha du gant merc'hed santel an Emsav betek goustilherezh sikared an *une et indivisible*. Ar pep tra ha netra-se avat zo bet didroc'het evit reiñ un alberz eus Roparz HEMON evel un den eus an tremened, er-maez eus an Istor, gwazh : graet gantañ an dibaboù fall en Istor — dres er mare ma krog an had en deus taolet da doullañ gorre en Istor. Kement-se 'm eus lavaret da Soazig DANIELLOU. Met ne hañvale ket kompren. Krennoc'h on aet : pa lavare din e rae filmoù evit enoriñ Roparz HEMON, e 'm eus goulennet ouzh al Lady LINCOLN ez eo hag evit e enoriñ ivez e oa bet lamet anv Roparz HEMON diwar gelenndi *Diwan*.

Ne wele ket ar c'heñver a oa. Techet on bet da soñjal e oa al “lojik” ezvezant da vat eus kokenn hon c'henvroiz. Disheñvel eo moarvat an displegadur : tud sujet ez eus c'hoazh eus kalz Breizhiz ; gwechall dindan noblañs ha kloer, hiziv dindan ar galloud a zo. Lamomp anv Roparz HEMON diwar skolaj *Diwan*, urzh ar mestr eo ; brudomp Roparz HEMON en doare-mañ-doare, aotre ar mestr hon eus. Dañjerus eo an dud suj, rak d'an deiz ma stadont eo faezhet ar mestr ez eont feuls hag, evit bezañ kilet dirak brezel ar spered, e kouezhont e brezel an distruj (sell pezh a c'hoarvez en ezYougoslavia). A-zivout film Soazig DANIELLOU, ar varnadenn spiswel nemeti a 'm eus lennet war niv.

2 *Aber*, bet skrivet gant un den yaouank, Steven MAZE. Ur bomm hepken eus ar pennad ne sinfen ket, ar frazenn eil diwezhañ, pa ra an aozer anv eus “ar Gall”. Desket omp bet adalek ar skol da rannañ tud ar bed etre broiz hag estrenion ; fazi bras (a zo kouezhet ennañ an emsaverion) eo plakañ seurt rannadur war Vreizh hag ober eus ar “C'hallaoued” estrenion hag enebourion. Nann, an enebour nemetañ eo an hini a glask dispenn frouezh ar spered. Ha tevel war an egin deuet er bed dre Roparz HEMON er bloavezhioù ugent evit diskouez hepken an darvezadoù hag an distervezioù a reas e vuhez evel ma reont buhez pep den zo reiñ dorn d'an dispennerion. Evel a c'hallez soñjal e 'm eus nac'het ouzh Soazig DANIELLOU kemer perzh en he eil film evel ma 'm boa graet evit he film kentañ.

(GE da GC – 13 12 00)

Tamall a ra MT da skrivagnerion gempred na zamantiñ d'ar “frazennadur” (ha teurel ar bec'h war *Preder* — diwar glevout, rak biskoazh ne voe levr *Preder* ebet koulz lavarout etre e zaouarn). N'eo ket disol e rebech neoazh : yezherion arnevez 'zo (Doue ra viro na gometfent o fec'hedoù war *Preder* !) a ziwall feuls a amprestañ gerioù gallek en ur zerc'hel da zezevout o frazennoù e galleg. Ar remed eo mont d'an testennoù moarvat — o c'houzout koulskoude e voe levezonet ar brezhoneg gant al latin hag ar galleg e-doug kantvedoù ; dreist-holl imbourc'hiñ *kemez* monedoù ar brezhoneg ; da skouer, lakaat war wel roll an araogennoù, prederiañ war an doareoù daveiñ disheñvel hervez ma 'z eo gouzrec'hel pe angouzrec'hel an ergeñverenn (liesterioù ha kemmadurioù disheñvel hervez ma vez anv a dud pe a draoù, tued da amberzañ ar perc'hennelloù evit ar gouzrec'hioù¹, h.a.). Ar pal n'eo ket dodennañ ur “genezh a'r yezh” na treuzfurmiñ gramadeg ar brezhoneg en ur meni prederouriezh hevelebour, n'eo ket kennebeut ober eus ar c'hramadeg ur reizhiad strukturel kloz. Ar yezh zo tra an den ha doareoù ur yezh zo war un dro doareoù an den (an den, a lavaran, ha n'eo ket an den brezhon) : ar gramadegour ne c'hell ket nac'h intent monedoù ar yezh evel monedoù denel war zigarez ma ve ar re-mañ e-maez divoud.

(RLN da GE – 18 12 00)

Pa vam MT ouzh “pinvidigezhioù” an teodyezhoù, ne wel ket ez eo dizisrannadus hevelep “loazioù” diouzh ul lavar dispredet mik, o klotañ gant ur vedouriezh n'eus ket mui anezhi. N'on ket arbennigour war al lennegezh c'hallek, nemet ez eus traoù a zo splann din pa geñverian da skouer yezh Jean-Jacques ROUSSEAU ouzh hini pileroù oadvezh klasel ar 17^t kantved. Galleg ROUSSEAU zo tostoc'h d'hon hini eget galleg aozerion ar 17^t kantved leioc'h, a soñjan, peogwir eo ROUSSEAU nesoc'h dimp en amzer eget dre un arbenn a vedouriezh. Tud bet dedaolet gant an Enepdisivoud hag o keheliñ an unpenniezh diharzveli oa eus an aozerion glasel, tra ma voe ROUSSEAU, ganet en ur gêr leviet gant ur vourc'hizelezh kalvinour, un difenner eus ar werinelezh. Met un emdroadur a santer endeo e galleg MONTESQUIEU ; ha ne voe ket hemañ ivez un nagenner eus an unpenniezh diharzveli ?

¹ Sl. KIS-701 : “*BRIENT GRAMADEGEL AR GOUZREC'H E BREZHONEG*”, La-14, pp. 48-50.

(RLN da GE — 26 12 00)

Kouezhet eo PL² en ur bed andaelerezhik mik : setu ma lak *Preder* war an hevelep live hag *Hor Yezh, An Here, T.E.S., Emgleo Breiz* ha dre vras holl aozadurioù ar Mouvamant. [...] E kevarad kentañ e bennad e skriv : “Emañ pell Paol [AR MEUR] diouzh e gazeg” (p. 13). Heverk 'm eus kavet an droienn. Piv a vale war varc'h hiziv an deiz ? Ar *cow-boys*, ar baotred saout o unan a ra o labour gant kirri 4 ∞ 4. [...] Aet eo pell ar galleg ivez diouzh “pinvidigezhioù” an teodyezhoù romanek, ha dre eurvad, pe anez e vije chomet ar C'hallaoued gant ar barr bevañ a wechall : Frañs a vije ur vro eus an Trede bed. Ezkelaouenn (verrbad !) Mikael MADEG, *Petra 'ri* oa ivez ur vengleuz a droiennoù “diouzh anien ar yezh”, nemet e oa evit lavarout netra : lenn hepken un dek linennad bennak eus ar gelaouenn oa ur mell anerad.

(GE da RLN — 27 12 00)

Broudus eo da evezhiadenn a-zivout pennad PL war *Le Peuple breton* : bezañ en ur bed andaelerezhik eo lakaat *Preder* war an un live hag *Hor Yezh, An Here, T.E.S., Emgleo Breiz...* A dra sur, hevelep unventekaat yezhelour a ziflosk dirak ar c'hentañ kammed daelerezhik a c'haller ober : damantiñ d'ar yezh zo damantiñ da estreget ar yezh ; alese, damantiñ da estreget ar yezh zo nac'hañ ar yezh veziat e gounid ur bezus¹ a zo lodek ennañ ur yezh anveziat c'hoazh. An daelerezh zo an dialusk treadegel, a-zerc'h, a anavezomp evel dialusk hon ober, eleze dre an diabarzh, hep kaout warnañ ar *sell beziadek* en rofe dimp evel un ergorenn stignet etre ur sol hag ur pal despizadus. Ar *sell ouzh ar bezus* zo ur sell dall : an diac'hinad eo e *kantaezomp* hep mui dialusk daelerezhik hon ober ha n'en *kantouezomp* nemet goude taol a-dreuz da sevenadoù hon ober. Komz eus “*dremmwel* ur gevredigezh vrezhonek” (La-13, p. 386) zo reiñ kel eus an “estreget yezh”, prestañ neuz d'ar bezus ha tamm ebet dodañ ur pal ma sujfemp hon ober dezhañ. Ouzh kemm, ez eo andaelerezhik ar *sell*

² “Ur sell war an aozadurioù a ra war-dro ar brezhoneg a ziskouez meur a rumm : [8t ha 9t rumm :] • Tiez-embann evel *Hor Yezh, An Here, Preder, T.E.S., Emgleo Breiz* • Skol-Uhel ar Vro, Ofis ar Brezhoneg” (Fulup LANNUZEL, “Ar brezhoneg, yezh ar vro (2) — Penaos digeriñ klaz d'ar yezh arnevez ?”, *Le Peuple breton*, niv. 444, Kerzu 2000, p. 14).

¹ War ar c'hemm etre *beziat, bezus, gallus*, sl. KIS-328 – “Gl. **possible, création, poésie**”, La-08, pp. 297-298 ; KIS-342 – “Kealiou an « ezhomm yezhañ », ar « sterva », La-08, pp. 326-327 ; KIS-429 – “Pennaenn an andlid”, La-10, pp. 90-94 ; KIS-467 : II 2 – *ANADENNONIEZH AN NEUZIAN*, La-10, p. 237 ; KIS-735 – Ar *bezus doueel* e preder Richard Kearney, La-14, pp. 345 hh.

*beziadek*² war “yezh ar vro” hag, en tu all dezhi, war “Breizh”, “ar bobl vrezhon”, h.a. : ur sell diasavel ez eus eno, unventek, kevadegel, a-zremm, gwazh : o savelañ ergorennoù derc'hek hep ma ve gwarantet nepred dezho ateboù gwerc'hek — alese an daouskilfoù a lakaan.

Diwar vont, merkomp ar fazi a raemp en ESB, da heul, dav e lavarout, HEGEL ha MARX : arvennout bezañ war un dro e diabarzh hag e diavaez dialusk hon ober hag erverkañ ur pal d'an daelerezh, ar “pal”-se o vezañ eñ ivez un ergorenn derc'hek — a oa pell hon ober a vezañ an ateb gwerc'hek anezhañ¹. Evit HEGEL e oa ar boud, ar spered, an natur arvezioù eus daelerezh an Derc'h (*Idee*), pal diskleriet an daelerezh o vezañ distro an Derc'h dezhañ e unan ; hent an distro oa an istor hag en istor e oa ar Stad rezienn an Derc'h. Evit MARX (evit ENGELS kentoc'h rak MARX ne voazie ket nemeur an termen *Dialektik*), ez eo an daelerezh un treuzfurmatur o tarvezout en natur, en denelezh (mab den o vezañ natur) dre berzh dislavaroù diabarzh, ar pal erverket o vezañ diren an dislavaroù dre amparadur ur gevredigezh hep renkad, hep perc'hentiezh prevez, hep Stad. Daoust d'an diforc'h etrezo — HEGEL o vezañ arvester an istor (eñ eo, a gonter, a lavaras en ur sellout ouzh Napoléon o varc'hegezh e penn e luoz : “Setu an Derc'h o tremen”), MARX oc'h erbediñ perzhiañ er praksiz hag herrekaat dedro an istor dre an dispac'h — e pledent an eil hag egile gant ergorennoù derc'hek, HEGEL dre bennaenn pa rae eus an Derc'h ar werc'helezh vonel, MARX pa ziree an den hag ar gevredigezh da renk an ergorennoù gouezoniel. E kement ha heklev d'an erged marksour, e voe ESB a furm gant ne vern pe embregerezh politikel pe armerzhel : ur sol (al loazioù e rezh tud, kevala, kefredelezh), ur pal (sevel ur Stad vrezhon), un hent etrezo (bellouriezh ha kaderezhioù). Padal, ken abred ha 1970 e lakaad kemm fraezh etre an *dialektik* marksour (brizhdaelerezh sujet d'ur pal) hag an daelerezh. Mar ranker anzav e oa *dialektik* ivez daelerezh ESB evit ul lod mat e kement ma vuke d'ur pal, ne oa ket *dialektik* hepken, peurbrouenn da se an diviz a voe kemeret da ziskregiñ diouzh ar pal erverket, kuites da freuzañ ESB e unan. Va frepoz amañ n'eo ket studiañ abegoù an diskregiñ, daou anezho ne venegin ken : an anat e teue nulded ar chañsoù da zont a-benn moarvat, dreist-holl an dislank o vrasaat etre iziunadoù dalc'hiaded un daelerezh diles ha destrizhoù ur framm adeiladet diwar

² Ouzh hevelep sell buket da veziadoù tasmant, kammzerc'het (sl. KIS-524, La-11, p. 420, n. 1), e tere kenkoulz all an anvad resisoc'h : *sell ledveziadek* (sl. KIS-310, La-08, p. 225).

¹ A-zivout seurt paliekaat eus an daelerezh gant HEGEL, MARX hag ENGELS, sl. KIS-730, La-14, pp. 278-280 : ar prederour japanat TANABE Hajime en dezrann evel un tuadur “evodadour” eus an “daelerezh” e rezh ur poelloniekaat gant HEGEL, un unelouriezh naturel (danvezel ha gouiziel) gant MARX hag ENGELS.

skouer hini ar strolladoù dispac'hel... E naoz an daelerezh diles e oa nodet keal an *nit* ha pennaenn an *angouzout*¹, evit menegiñ daou hepken eus ar meizadoù eskoret.

(RLN da GE – 30 12 00)

Arzaelet 'z poa, war da lizher da MT eus an 08 12 00 [sl. p. 38 a-zioc'h], ar bomm digant Steven MAZE en e bennad war *Aber* 2, p. 104 : “plijout d'ar Gall”. Kompren a reer aes a-walc'h pezh a venn ar paotr lavarout : bezañ degemeret mat ken gant kefredourion organek ar vloc'henn c'hall, ken gant kefridiaded ar Stad c'hall. Met en degouezh eo un tammig kleuk an eztaoliñ. Keuzius eo kavout hevelep bomm dindan bluenn Steven. Hogen pegen dizampart bennak eo bet en afer, e lak ar biz war un dislavar diazez a zo gant kalz broadelourion vreizhat : ne baouezont ket a huchal ouzh ar Stad c'hall trevadennerrez ha moustrerez, nemet e c'hortozont pep tra diganti. Goulenn a reont digant CHIRAC ha JOSPIN sammañ dazont ar sevenadur brezhon, pezh a zo o frederi diwezhañ.

¹ Sl. KIS-593, La-12, p. 219, n. 1 & KIS-598, La-12, pp. 236-251.